

VARIA

XVII

Ružomberok

**Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave**

2010

VARIA

XVII

**Zborník materiálov zo
XVII. KOLOKVIA MLADÝCH JAZYKOVEDCOV**

(Liptovská Osada – Škutovky 7. – 9. 11. 2007)

**Zostavila
Viera Kováčová**

Ružomberok
Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave
2010

**Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave**

Vedecký redaktor
Prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.

Recenzenti
Mgr. Gabriela Múesková, PhD.
Mgr. Katarína Muziková, PhD.

Technický redaktor
Vladimír Radík

Z tlačových podkladov JÚLŠ SAV vytlačilo
Vydavateľstvo Michala Vaška
Námestie Kráľovnej pokoja 3, Prešov
www.vmv.sk

**Táto kniha vychádza s finančnou podporou Fondu na podporu
vedy Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.**

ISBN 978-80-8084-550-6

- MALÍKOVÁ, Mária: K otázkam cudzojazyčných schopností. Rečový sluch. Nitra: Vysoká škola pedagogická 1993. 130 s.
- RUISEL, Imrich: Inteligencia a osobnosť. Bratislava: Veda 1999. 238 s.
- SCHAIE, Klaus Warner: Developmental influences on adult intellectual development: The Seattle longitudinal study. New York: Oxford University Press 2005. 493 s.
- SOUTHWOOD, Helen – FLEGE, James Emil: Scaling foreign accent: direct magnitude estimation versus interval scaling. In: Clinical Linguistics and Phonetics, 1999, roč. 13, č. 5, s. 335 – 449.
- STERNBERG, Robert Jeffrey: Beyond IQ: a triarchic theory of human intelligence. Cambridge: Cambridge University Press 1985. 411 s.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra: Sociokulturní aspekty při výuce češtiny arabsky mluví- cích žáků a studentů. In: Aspekty literárnovedné a jazykovedné. Ed. D. Baláková – V. Kováčová. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007, s. 120 – 136 .
- THURSTONE, Louis Leon: Multiple-Factor Analysis. Chicago: University of Chicago Press 1947. 535 s.
- VESELÝ, Josef: K otázce překonávání interference. In: Cizí jazyky ve škole, 1986, roč. 29, č. 2, s. 56 – 61.

Hydronymia povodia Hrona vo svetle nemeckej kolonizácie

Jaromír Krško

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Hydronymá povodia Hrona sú úzko zviazané s postupným osídľovaním celého povodia a s etnickým zložením kolonistov. V príspevku chceme poukázať na vplyv nemeckého (resp. germánskeho) etnika/etník na formovanie historickej i súčasnej hydronymie.

Chronológia etnických pohybov nám výrazne pomáha pri určení etymológie jednotlivých hydroným. Nesmieme však zabúdať aj na ďalšie (neskoršie) faktory, ktoré ovplyvňovali podobu historických zápisov hydroným a ktoré nie sú dôkazom o etnickom vplyve – na myslí máme najmä ideologické tlaky, pod ktorými vznikli pomáďarčené podoby slovenských (čiastočne aj nemeckých) hydroným na konci 19. a začiatku 20. storočia a poslovenčovanie nemeckých (a maďarských) hydroným po II. svetovej vojne. Do úvahy treba brať aj skutočnú etnickú kolonizáciu – t. j. príchod nemeckého etnika, ktorý treba odlišovať od osídľovania na nemeckom mestskom práve.¹

¹ Historička D. Lehotská v štúdiu *Nemecká kolonizácia v Turci* (1945) spomína, že domáce slovenské obyvateľstvo viacerých turčianskych obcí sa začalo hľásiť k nemeckej národnosti, aby obec dostala nemecké mestské práva, ktoré im poskytovali viaceré výhody. Tento fakt sa však určite neprejavil v toponymii, ale len v etnickom zložení obyvateľstva pri sčítaní ľudu.

Rieka Hron predstavuje po Váhu druhú najdlhšiu slovenskú rieku (271 km). Jeho povodie (v smere sever – juh) odvodňuje strategicky dôležité územie stredného Slovenska, preto bolo toto územie osídľované a chránené od praveku. Južná časť povodia má nížinný charakter, stredná a horná časť (severná) má podhorský a horský charakter. Nížinná časť bola prirodzene osídľovaná skôr ako jej severnejšie časti. Strednú časť povodia osídľoval ľud púchovskej kultúry, ktorý sa vyznačoval spracovaním železnej rudy, využívaním hričiarskeho kruhu v období staršej doby rímskej (Beljak, 2005, s. 258). Podľa správ Tacita z konca 1. stor. po Kr. išlo o keltských Kotínov, ktorí však boli vo vazalskom postavení voči germánskym Kvádom, pretože im platili dane. Vojnové udalosti v 30-tych rokoch 1. stor. po Kr. viedli ku zániku a rozvratu púchovskej kultúry. Stredné Pohronie sa výrazne vylúdnilo a do tohto priestoru prichádzajú germánski Kvádi, ktorí smerovali z novovzniknutého politického celku Kvádov – tzv. „Vanniovho kráľovstva“ vytvoreného v prvej polovici 1. stor. po Kr. v oblasti dolnej Moravy. Kvádi v oblasti dolného Pohronia a Poiplia predstavovali najvýchodnejšiu sídelnú hranicu podunajských Germánov v staršej dobe rímskej a podľa J. Beljaka ich migrácia do týchto oblastí spadá do rokov 80-100/120 po Kr. (Beljak, 2005, s. 262).

Z obdobia osídlenia dolného Pohronia Kvádmi a Markomanmi máme prvý písomný doklad na rieku Hron. Zápis pochádza z pera rímskeho cisára Marcia Aurelia, ktorý v rokoch 166 až 180 po Kr. podnikol prvú vojenskú výpravu proti Markomanom a Kvádom a v spise *Ta eis heauton* (*Hovory k sebe samému*) z roku 173 po Kr. zapísal na záver poznámku, že ide o krajinu Kvádov nad „*Granoua*“, teda nad Hronom. V staršej literatúre, ktoré zhral V. Šmilauer (1932, s. 348-350), sa uvádzajú ilýrske, keltské, slovanské i germánske etimológie názvu Hron. Na základe najstaršieho dokladu z 2. st. po Kr. so zreteľom na neskorší príchod Slovanov na naše územie sa Šmilauer priklonil ku germánskej etymológií E. Schwarza zo staronemeckého **Gran-ahua* (sthn. *gran* = smrek, *ahua* = voda). E. Schwarz neskôr zmenil svoju teóriu a zastával názor, že pôvod hydronyma Hron je z obdobia pred Keltami (Schwarz, 1962). Táto teória je najpravdepodobnejšia, pretože porast býval (najmä v minulosti) výrazným motivantom hydroným. Zároveň možno vyslovíť názor, že rieka dostala svoje pomenovanie v severnejšej časti (v podhorskej oblasti) v ktorej sa vyskytoval porast smreka. Podľa J. Beljaka sa totiž neskôr postupovali proti prúdu Hrona a osídľovali Zvolenskú kotlinu. Pravdepodobným impulzom bolo získavanie rudného bohatstva v tejto oblasti (Beljak, 2005, s. 264). Dnešná slovenská podoba *Hron* [< *Gron* < **Gran* (skrátene) < **Granahua*] vznikla fonologickou zmenou *g* > *h* v polovici 12. storočia. Nemeckú podobu *Gran* používali novousadení Nemci v oblasti Pohronia do 19. storočia (1075/1124 *Grana*, 1204/1235 *Gran*, 1528 *Gran*, 1600 *Gran*, 1703 *Gran*, 1860 *Gran Fluts*).

Druhý názov pochádzajúci z obdobia Kotínov a Kvádov v oblasti Pohronia, je pomenovanie *Kompa*. Ide o pravostranný prítok Pereca, ktorý sa pri obci Kamenín zlava vlieva do Hrona. Podľa výkladu V. Šmilauera názov pochádza

od keltských Kotínov – adjektívum *cambos znamená krivý. Kotínsky tvar prevzali západní Germáni (Kvádi) ako *Kambaz > *Kamba, ktoré v bavorskom nárečí v VIII. st. znelo ako *Kampa. Túto formu prevzali Slovania s nazálnym vokálom *Ko(m)pa, ktorú Maďari prevzali v tvare Kumpa > Kompa (Šmilauer, 1932, s. 360). Tento výklad popiera B. Varsík (1989, s. 54), ktorý pôvod názvu odvoduje od slovanského apelatíva *kupa* (< ko(m)pa) vo význame kopa (pozri Šmilauer, V.: Příručka slovanské toponomastiky (1970, s. 104)). Historické doklady na hydronymum Kompa sú takéto: 1075/1124 a. *Compa*, 1156/1347 fl. *cumpa*, 1156/1347 *Cupa*, 1255 fl. *Compa*, 1303 *Compa*, 1307 *Kompa*, 1339 Zerechepotaka desc. in fl. *Hotkompa*, 1876 *Kompa*, 1890 *Kompa patak*... Námietka B. Varsíka bola aj v tom, že Kompa nepredstavuje významný vodný tok (má len 6 kilometrov), a preto by sa malo v tejto oblasti dochovať viac hydroným z jazykového základu Kotínov alebo Kvádov.

Ďalšia migračná vlna Nemcov na Slovensko súvisí so šírením kresťanstva po usadení Slovanov v tejto oblasti. Mocenské centrá sa formovali v oblasti Moravy a Nitry, preto sa sem sústredovala misijná aktivita Bavorov. Oblast' Pohronia teda nestála v centre záujmu natoľko, aby sa tento fakt prejavil v hydronymii. A ďalším faktom bolo, že pri upevňovaní kresťanstva nešlo o mnoho-početnú misiu, ktorá by výrazne ovplyvnila domáci jazyk.

Po tatárskom plienení Uhorska v rokoch 1241 – 1242, sa uhorský panovník Karol Róbert z Anjou rozhodol posilniť zdecimované hospodárstvo a začal do Uhorska pozývať obyvateľov z Nemecka. 13. storočie predstavuje prvé najvýraznejšiu migračnú nemeckú vlnu na Slovensko. Nemecké etnikum prichádza na najjužnejšie územie vtedajšej Zvolenskej župy už v 1. polovici 13. storočia, „*ked' postupovalo po dôležitej ceste, vedúcej z centrálnej časti Uhorska cez Šahy k strieborným banskoštiavnickým baniam*“ (Rábik, 2001, s. 37). V prvej tretine 13. storočia sa Sasi usádzajú v Banskej Štiavnici, Krupine. Druhá nemecká pristávavalecká vlna prichádza po spustošení Uhorska Tatármí (1241 – 1242), kedy do vylúdnenej a zdecimovanej krajiny pozývajú nemeckých hostí. Nemci sa znova usadzujú v Krupine, neskôr v Dobrej Nive, Babinej, Pliešovciach a dostávajú sa do Zvolena. V. Rábik pripomína dôležitý fakt, že Zvolenčania ihned po tatárskych vpádoch, kedy prišli o výsadné mestské listiny, žiadajú panovníka o ich obnovenie. Panovník im ich obnovuje, ale pre tunajšie starou-sadené obyvateľstvo (nie pre hostí, ako tomu bolo zvykom), z čoho vyplýva, že slovenské obyvateľstvo malo vo Zvolene etnickú prevahu a významná časť Nemcov sem prichádza neskôr. „*Na menší počet Nemcov vo Zvolene tiež významne vplyval aj vznik a formovanie sa nového sídliska na severnom okraji Zvolenskej kotliny – Banskej Bystrice, ktorá vďaka tunajšiemu rudnému bohatstvu sa už od polovice 13. storočia stala mestom, kde sa nemecký etnický element koncentroval najintenzívnejšie. Podľa všetkého sa na nemeckom osídlení Banskej Bystrice v jej začiatkoch priamo zúčastnila aj časť nemeckého obyvateľstva zo Zvolena, na čo by poukazoval aj nemecký názov – Neusohl, vo význame Nový Zvolen*“ (Rábik, 2001, s. 44).

Nemecké etnikum v Banskej Bystrici bolo veľmi silné, napriek tomu do konca 13. storočia prevládal slovenský živel – svedčia o tom slovenské toponymá a hydronymá spomínané vo výsadnej listine Ondreja III. z r. 1293. V priebehu 14. storočia sa však situácia zmenila a Banská Bystrica a jej okolie sa čiastočne ponemčila – ide najmä o miesta, kde sa koncentrovala banská a hutnícka výroba (pozri napr. Lisková, 2005).

Nemecký živel sa z Banskej Bystrice postupne dostáva na Horehronie a smerom na Donovaly, kde sa postupne vleňuje do už existujúcich osád. „*Silnejšiu zložku nemeckého obyvateľstva možno azda predpokladať len pri dedinách Špania Dolina, Piesky a Staré Hory, keďže tu sa koncentrovala vlastná banská a hutná činnosť*“ (Rábik, 2001, s. 54). Nemci postúpili do Slovenskej Ľupče, Ľubietovej a Brezna. S banfetvom v chotári Ľubietovej je spojené aj založenie obce Strelníky (do r. 1948 Šajba), do Brezna prichádzajú aj Nemci z Liptova, ktorí dolovali drahé kovy v Bocianskej doline. Z tohto obdobia pochádzajú hydronymá *Seyffen* (zápis dnešného Rudlovského potoka r. 1398 – z apel. e *Seife* – ryžovisko) a názvy *Lipsersaiffen-pach* (1547), *Lipscher Saiffen*, *Khlain vnnd Grosser Lipscher Saiffen* (1565) – historické podoby dnešnej Ľupčice boli motivované osadným názvom (Slovenská) Ľupča + apel. e *Seife*, apel. r *Bach* – potok, prípadne sa názvy odlišovali podľa veľkosti [*< adj. klein* – malý, *adj. groß* – veľký + terénny názov (ďalej TN.) *Lipscher Saiffen*]. Nemeckú kolonizáciu Horehronia doplnili v 16. storočí Nemci, ktorí obsadili napr. dedinu Hronec, Hiadeľ, Lopej a ďalšie na nemeckom práve.

Nemecké etnikum zanechalo svoju etnickú pečať v hydronymoch, ktoré boli motivované nemeckými terénnymi názvami: *Grunty* (prameň v Sásovskej doline) < toponymum *Grunt* (to apel. r *Grund* – pôda, dolina); *Hámor* (prameň pri obci Dolná Lchota) < toponymum *Hámor* (to z apel. r *Hammer* – železná huta); *Pod Strosom* (variant hydronyma *Flochová*) < TN. *Do Štrosa* (to z apel. r *Stross* – štrk); *Podtajchovský potok* < TN. *Podtajchová* (to podľa polohy voči *Tajchu* – ten z apel. r *Teich* – rybník); *Štál* < TN. *Štál* (< z apel. r *Stall* – maštál); potok *Lajštroch* (pri Kordíkoch), aj *Lajštrošský potok* – tečúci severne od Mýta pod Ďumbierom) boli motivované TN. *Lajštroch* (ten z r *Lehm* – hlina + *stroch* < r *Schotter* – štrk); potok *Šturec* bol motivovaný oronymom *Šturec* (to z apel. r *Sturz* – zosuv, zráz); ľavostranný prítok Bukovca – *Riznička* bol pomenovaný podľa TN. *Riznička* (ten z apel. e *Riese* – šmyk, žľab).

V rámci celej nomenklatúry hydronymie povodia Hrona existujú hydronymá pochádzajúce priamo z nemeckých apelatív (i keď značne deformovaných): *Kolpašské jazero* aj *Malé Kolpašské* (jazero) – dnes *Malé Studenské jazero* – podľa polohy a príslušnosti k obci Studenec (do roku 1948 Kolbachy – tie z adj. *kalt* – studený a apel. r *Bach* – potok); *Rozgrund* (variant Štiavnického jazera) – pravdepodobne z terénneho názvu *Rozgrund* (to z apel. e *Rose* – ruža + apel. r *Grund* – zem, dolina); variant potoka Jabloňovka pri Dekýši bol na katastrálnej mape r. 1859 zaznamenaný vo forme *Grenzgraben* (to z apel. e *Grenze* – hranica + sloveso *graben* – vykopat', vyryť); potok *Štampoch* (prítok Sikenice pri

obci Dekýš); *Štampoch* (variant potoka Tatiar) a variant potoka Sikenica vznikol z apel. r Stein – kameň a apel. r Bach – potok; pramenný tok Kremnického potoka je na špeciálnej mape z r. 1876 zapísaný ako *Trübes Wasser* (z adj. trübe – kalný + apel. s Wasser – voda).

Niekteré názvy vodných tokov boli motivované nemeckými etnonymami, prípadne príslušnosťou k obci. Zaujímavosťou je, že tieto názvy si nedávali Nemci sami, ale ich dostávali od iných etnických skupín (najčastejšie od Slovákov). Najväčší počet etnicky motivovaných názvov je zo všeobecného etnonyma Nemec, ktoré mohlo primárne motivovať ojkenymum, prípadne toponymum a tieto názvy sekundárne motivovali hydronymá. Takto vznikli pomenovania potokov *Nemce* (ústí severne od Tekovských Nemiec, motiváciou bolo toto ojkenymum), *Nemčiansky potok* (motivantom bola osada *Nemce*), dva názvy *Nemecká* majú rozdielnu motiváciu – jeden názov bol motivovaný osadou Nemecká a druhý toponymom nedaleko Detvy, kde sa usadili Nemci; *Nemecké bane* (nedaleko Harmance – označoval bane patriace Nemcom), názov potoka *Nemčoková* bol motivovaný TN. Nemčoková [to podľa osobného mena (ďalej OM.) Nemčok² < OM. Nemec < etnynomum Nemec]. V niektorých prípadoch, ak bolo známe odkiaľ presne kolonisti prišli, motivantom mohlo byť špecifické etnynomum – *Švábsky potok* – ľavostranný prítok Kremnický potok (podľa prítomnosti Nemcov pochádzajúcich zo Švábska – k tomu Marek, 2006, s. 202); *Sásovsky potok* (podľa príslušnosti k osade Sásová, nie podľa etnonyma Sas, pretože obec Sásová bola pomenovaná podľa svojho majiteľa Mikuláša, nazývaného Sas – syna prvého banskobystrického richtára Ondreja – Rábik, 2001, s. 53, porovnaj Marek, 2006, s. 221). Naproti tomu však *Sásky potok* (tečúci nedaleko obce Sása) bol motivovaný osadou Sása, ktorá dostala pomenovanie podľa Nemcov pochádzajúcich zo Saska (Marek, 2006, s. 220). Viaceré hydronymá obsahujú nemecké osobné meno. Motivantom hydronyma (ako už bolo spomínané) však bol primárne terénny názov, ktorý bol motivovaný menom majiteľa pozemku. Takto vznikli hydronymá *Brozmanová* – motivované TN. *Brozmanová* (< OM. *Brozman*); *Fajtov potok* (v nárečí *Fajtovie potok*), ktorý bol motivovaný ojkenymom *Fajtov* [< OM. Fajt, prípadne priamo apel. sojt (< nem. r Vogt) – richtár]; potok *Hanzel'ová* vznikol podľa TN. *Hanzel'ová* (< OM. *Hanzel* < demin. *Hans* – Ján); názov *Kušnierová* vznikol podľa TN. *Kušnierová* (< OM. *Kušnierz* alebo z apel. *kušnier* – kožušník < nem. r Kürschner); pomenovanie *Miartlová* bolo motivované TN. *Miartlová* (< OM. *Miartl* < nem. *Mertl* je hypokoristikum od *Martin*); hydronymum *Švarcová* bolo motivované TN. *Švarcová* (< OM. *Švarc* alebo chybňom poslovenčením nemeckého adj. *schwarz* – čierny); potok *Pavľusová* vznikol podľa TN. *Pavľusová* (< OM. *Pavľus* < nem. OM. *Paulus*); názov *Rignerka* bol motivovaný TN. *Rignerka* (asi < OM. *Rigner*); historická podoba z r. 1392 *Schuchseyse* vznikla z OM. *Schuch* (**Šuch*)

² Pri tomto osobnom mene je výrazná južno-stredoslovenská prípona -ok, charakteristická pre túto nárečovú oblasť.

+ apel. e *Seife* – ryžovisko; potok *Saksová dolina* bol motivovaný TN. *Saksová dolina* (< OM. *Saks/-a*); názov *Slosiarka* bol motivovaný TN. *Slosiarka* (< OM. *Slosiar* < apel. *slosiar* < nem. r *Schlosser* – zámočník); podoby *Vajsková*, *Vajskov potok*, *Vajskový potok*, *Vajskovský potok* boli motivované TN. *Vajsková* (< OM. *Vajsko* < OM. *Vajs* < nem. *weiss* – biely).

Mapy z 18. a 19. storočia (Topografická mapa mierky 1 : 25 000, mapy 2. a 3. vojenského mapovania, katastrálne mapy nezjednoteného operátu a ďalšie mapové diela) takisto obsahujú nemecké hydronymá. Išlo však o vtedajší pisársky úzus, pretože mapy slúžili predovšetkým štátnej správe a viedli sa v úradnom (nemeckom, prípadne maďarskom) jazyku. Mnohé názvy obsahujú slovenské pomenovanie (zapisané nemeckým alebo maďarským pravopisom) a len apelatívna časť (potok, voda, rieka...) bola nahradená nemeckým apelativom Bach – *Burszova Bach*, *Cenov Bach*, *Cerny Bach*, *Dlhje Stráne Bach*, *Dobra Bach*, *Jawornik Bach*, *Lastoviča Bach*, *Na Dvorisskom Bach*, *Matanova Bach*, *Laukovo Bach*, *Priepadla Bach*, *Ribnik Bach*, *Zsolna Bach*... Zaujímavosťou je, že apelativum Bach nahradzalo významy všetkých troch slovenských apelatív (potok, voda, rieka), ale apelativum Wasser sa vyskytuje len v nemeckých (alebo ponemčených) formách hydroným – (1565) *wasser Wistra* (Bystrá), (1837) *Schwartz Wasser* a (1846) *Schwarzwaßser Bach* pre označenie Čierneho Hrona, 1607 *Steinwasser* (Kamenistý potok), 1876 *Hellebosíklares Wasser* (variant Majspiakovského potoka), 1784 *Uturna Wasser* (variant Malachovského potoka), (1844) *Hodritscher Wasser* (Hordušský potok),³ 1783 *Konschayer Waßser* (Kunešovská voda – variant Kopernického potoka), 1734 *das Cremnizer Wasser* (Kremnický potok), 1734 *Bütscher Bach* (Budčiansky potok) 1844 *Neuheyer Wasser* (Novolehotský potok, variant Lutilského potoka), 1734 *die Prochoczhay er Wasser* (Prochotský potok), 1734 *das Obertrynauker Wasser* (Hornotrnavská voda, variant potoka Trnavá Hora), 1734 *das Eisenbacher Wasser* (Vyhnianský potok – podľa osady Vyhne – v nemčine *Eisenbach*). Nemeckú apelatívnu časť *Fluß* (rieka) sme zaznamenali len pri zápisoch rieky Hron (1734 *Gran Flüß*, 1783 *Gran Fluss*, 1783 *Hron Fluss*, 1784 *Hron oder Gran Flus*, 1848 *Gran Flus*, 1860 *Gran Fluts*) a Slatina (1837 *Szlatina Flusz*, 1860 *Slatina Fluß*) v ostatných prípadoch sa slovenské apelativum nahradilo nemeckým Bach.

V oblastiach so silnou nemeckou enklávou (Kremnica, Lutila, Kľak, Nová Baňa, Banská Štiavnica) pretrvávali nemecké názvy do 20. storočia (porovnaj Marek, 2006, s. 196 – 203), fungovali v bežnej hovorenej reči miestneho obyvatelstva a tvorili varianty k oficiálnym hydronymám. Dokladom existencie takýchto hydroným je terénny výskum Š. Krištofa (1975), ktorý priamym terénnym výskumom skúmal toponymiu bývalej Tekovskej stolice používanú v bežnej komunikácii tamojších obyvateľov. Z oblastí s nemeckým obyvateľ-

³ Pri hydronymách motivovaných osadným názvom je posesivita vyjadrená nemeckým sufixom *-er* a nemeckou formou ojkonyma, prípadne len ponemčeným tvarom slovenského ojkonyma.

stvom získal hydronymá *Schwartzbach* (oficiálne Čierna voda), *Gross wasser* (pramenná časť Lutilského potoka), *Hellebosse* (oficiálne Majspiakovský potok), *Dorfbach* (Dedinský potok – prítok Lutilského potoka). V oblasti medzi Kremnicou, Žiarom nad Hronom až Novou Baňou je výskyt nemeckých hydroným pomerne vysoký. Mnohé názvy sa postupne prispôsobili slovenskému zneniu a ich rekonštruovanie pôvodnej motivácie je veľmi zložité. Napr. pravostranným prítokom Prochotského potoka je *Majspiakovský potok*, na ktorý máme nasledujúce historické doklady: 1876 *Hellebosiklares Wasser*, 1975 *Hellebosse*, 1988 *Majspiak*, 1991 *Majspiakovský potok*, 2000 *Majspiak*. Motiváciou pomenovania *Hellebosiklares Wasser* bola čistá voda toku (z adj. *helle* – priezračný + prísl. *bös(e)* – veľmi + adj. *klar* – čistý + apel. s *Wasser* – voda), názov *Majspiakovský potok* bol motivovaný oronymom *Majspiak* [to asi z osobného mena *Majs* (?) + apel. *piak* < *piarg* < r *Berg* – kopec].

Názov *Richnava* (ľavostranný prítoku Hrona pri obci Voznica) bol utvorený z juho-horno-nemeckého nárečového slovesa *rechen* – hrabat', zhrabovať (Čierna a kol., 1991, s. 562). Sufix *-ava*, ktorý je typickým sufíxom slovenskej (i slovanskej) hydronymie, jasne poukazuje na adaptáciu pôvodného nemeckého názvu do slovenčiny. Toto hydronymum sa stalo neskôr motivantom aj na označenie dvoch jazier – Veľkého Richnavského jazera a Malého Richnavského jazera. Do slovenčiny sa napríklad adaptoval aj názov vodnej nádrže *Kysi-hýbel'* (východne od Banskej Štiavnice) – motivantom tohto hydronyma bol rovnomenený názov kopca *Kysi-hýbel'*, ktorý vznikol z nem. apel. r *Kies* – (drobný) štrk a apel. r *Hügel* – kopec. Takúto istú motiváciu má aj *Kýzový potok*, ktorý je pravostranným prítokom Novobanského potoka. Pomenovanie umelo vybudovaného *Rozgrundského jarku* bolo motivované názvom vodnej nádrže *Rozgrund* (oficiálne Štiavnické jazero), ktorú tento tok napája. Motiváciou pre pomenovanie jazera bolo pravdepodobne (nedoložené) toponymum *Rozgrund* (< adj. *rosa* – ružový + apel. der *Grund* – dolina). Slovenský názov *Mrcha potok* (ľavostranný prítok Jasenianskeho potoka) severne od obce Jasenie má pôvodnú motiváciu v nemčine. Tento potok sa v minulosti nazýval *Viržing* (z nemeckého adj. *wirsch* – nahnevaný, zlostný – podľa dravého toku). Význam nemeckého adjektíva sa posunul do podoby *zlý*, *mrchavý*, z čoho sa utvoril slovenský názov *Mrcha potok*.

Podmienkou správnej interpretácie motivácie topónym vo všeobecnosti je poznanie historických súvislostí osídľovania, reliéfu krajiny, okolitých názvov a podobne. Pri neakeptovaní tejto podmienky môže dôjsť k chybnej interpretácii, až tzv. ľudovej etymológii. Napr. pri názvoch *Racvalová* a *Racvalovo* v chotári obce Harmanec uvažovala O. Nemčoková (1988, s. 122) o motivácii TN. *Racvalová*, ktoré však podľa nej bolo motivované OM. *Racval* < OM. *Radslav*. V skutočnosti mohlo ísť o motiváciu terénneho názvu nemeckým apel. r *Ratz* – potkan + apel. der *Wald* – hora, les. Podobnú motiváciu má totiž susedná obec v Starohorskej doline – Polkanová (pôvodne Potkanová – 1696 – *Ratzengrund*, 1699 – *Podkanowa*, 1783 – *Potkanowa*, 1844 – *Potkanowa* – Tomeček, 2006, s. 88).

Zhrnutie. Nemecký živel výrazne ovplyvnil podobu hydronymie povodia Hrona. Z chronologického hľadiska nachádzame v hydronymii Hrona predgermánske (keltské) názvy, medzi ktoré radíme hydronymá *Hron* a *Kompa*. Neskoršie germánske názvy vznikli postupným osídľovaním Pohronia v súvislosti s rozvojom baníctva. Prvá nemecká pristáhovalecká vlna smerovala do týchto oblastí v 13. storočí. Do tohto obdobia radíme názvy *Lipsersaiffen-pach*, *Schuchseyfe*, ktoré máme historicky doložené zo začiatku 14. storočia. Ostatné nemecké názvy môžu súvisieť s prvou kolonizačnou vlnou alebo s neskoršími vlnami. Dopolňajúce totiž nemáme priame historické doklady. Najviac nemeckých názvov je dochovaných na mapách z 18. a 19. storočia. Z lingvistickejho hľadiska ide o názvy pochádzajúce z nemeckých apelatív, ktoré sa v súčasnosti v slovenčine používajú bez nasledujúcich úprav – napr. *Firceng*, *Rozgrund*, *Štál*, *Štampoch*, *Šurec*, *Tajch*, *Viržing*. Niektoré názvy sa fonologicky (a morfológicky) upravili do slovenčiny: *Majspiakovský potok*, *Kýzový potok*, *Kumšťovský potok*. Opačný prípad je, že slovenské názvy sa prispôsobili nemčine – ide najmä o úpravu slovenských obcí ako motívov hydronym: *Bütscher Bach* (Budčiansky potok), *Hodritscher Wasser* (Hodrušský potok), *Cremnizer Wasser* (Kremnický potok), *Prochoczhayer Wasser* (Prochotský potok). Ďalšiu skupinu tvoria hydronymá, ktoré obsahujú nemecké antroponymá, ojkonymá, etnonymá. Sem radíme hydronymá *Brozmanová*, *Fajtov potok*, *Hanzeľová*, *Kušnierová*, *Miartlová*, *Švarcová*, *Pavlúsová*, *Sásky potok*, *Nemčiansky potok*, *Nemčoková*...

Z analyzovaného materiálu vyplýva, že podobu hydronymie povodia Hrona utváralo viacero etník, medzi ktorými bolo veľmi výrazné nemecké etnikum. Názvy vód Pohronia sú svedectvom vzájomného spolužitia mnohých etník v minulosti.

Poznámka

Štúdia predstavuje časť grantových projektov VEGA č. 4/2006 *Implementácia spracovania hydronymie povodia Hrona a Torysy do digitálnych map (GIS)*, VEGA č. 1/4541/07 *Osielenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia* a VEGA č. 1/4728/07 *Aplikácia spracovania hydronymie Hrona a Torysy do digitálnych map (GIS)*.

Literatúra

BELJAK, Ján: Púchovská kultúra a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej. In: Archeologie barbarů. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časné slovanské osídlení“ (Kounice, 20. – 22. září 2005). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2006, s. 257 – 272.

ČIERNA, Mária – GÉZE, Ernest – JURÍKOVÁ, Marta – MENKE, Elígius: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava: SPN 1991. 968 s.

ĎURKOVÁ, Mária: Vývoj osídlenia Zvolenskej a Pliešovskej kotliny v stredoveku. In: Historický časopis, 1996, roč. 44, č. 2, s. 161 – 185.

HЛАДКÝ, Juraj: O etnických vplyvoch na staršiu hydronymiu v Ponitri. In: Sto rokov od narodenia Jána Stanislava (odkaz jeho diela a dnešný stav slovenskej slavistiky). Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický ústav J. Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov 2004. (V tlači).

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

KRIŠTOF, Štefan: Toponymia Tekova. Nitra 1975. (súbor 20 máp). Rukopis.

KRŠKO, Jaromír: Terénné názvy z Muránskej doliny. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica 2001. 232 s.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003(a). 167 s.

KRŠKO, Jaromír: Etnické vplyvy na hydronymiu Turca (z hľadiska diachrónie). In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia: Zborník referátov z 15. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Bratislave, 6. – 7. septembra 2002. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Filozofická fakulta UK 2003(b), s. 211 – 220.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Hrona. 2. nezmenené vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s.

LEHOTSKÁ, Darina: Nemecká kolonizácia v Turci. In: Historický sborník Matice slovenskej, 1945, roč. 3, s. 1 – 42.

LISKOVÁ, Henrieta: Mesto Banská Bystrica a jeho obyvatelia na základe záznamov v najstaršej mestskej knihe. In: Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I. Ed. I. Nagy. Banská Bystrica: Katedra história FHV UMB – Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici 2005, s. 53 – 69.

MAJTÁN, Milan: Sitno (Etzelberg) – Sitno. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 3, s. 147 – 152.

MALINIAK, Pavol: Mestá Pohronia na mape Johana Adama Artnera. In: Pamiatky a múzeá, 2006, č. 1, s. 18 – 24.

MAREK, Miloš: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin: Matica slovenská 2006. 519 s.

NEMČOKOVÁ, Ol'ga: Hydronymia povodia horného Hrona. [Rukopis kandidátskej dizertačnej práce]. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici 1988. 219 s.

RÁBIK, Vladimír: Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku. In: Historický časopis, 2001, roč. 49, č. 1, s. 37 – 62.

RATKOŠ, Peter: Osídlenie a hospodársky vývoj Horchronia do začiatku 18. storočia. In: Slovenský národopis, 1965, roč. 13, č. 2 – 3, s. 135 – 158.

SCHWARZ, Ernst: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. 2. Auflage. München: Lerche 1962. 408 Seiten.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. Zv. 1. 2. vyd. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1999. 485 s.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. Slovník mien s mapovými prílohami. Zv. 2. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004. 533 s. + 26 máp.

ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené spoločnosti Šafaříkovy 1932. 564 s. + 3 s. príloha.

ŠMILAUER, Vladimír: Příručka slovanské toponomastiky. Praha: Academia 1970. 216 s.

TOMEČEK, Oto: Rekonštrukcia cestnej siete Zvolenskej stolice v prvej polovici 16. storočia. In: Acta Historica Neosoliensis, tomus 3. Ed. S. Matejkin – K. Fremal. Banská Bystrica: Katedra história FHV UMB 2000, s. 40 – 46.

TOMEČEK, Oto: Banská Bystrica a jej okolie na mape I. vojenského mapovania. In: Historické mapy. Zborník referátov z vedeckej konferencie. Ed. J. Pravda. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR; Geografický ústav SAV 2005, s. 231 – 238.

TOMEČEK, Oto: Hranice mesta Banská Bystrica od roku 1255 do súčasnosti. In: Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I. Ed. I. Nagy. Banská Bystrica: Katedra histórie FIUV UMB – Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici 2005, s. 16 – 31.

TOMEČEK, Oto: Vznik a vývoj drevorubačských a uhliarskych osád v chotári Banskej Bystrice do polovice 19. storočia. [Rukopis dizertačnej práce]. Trnava: Trnavská univerzita 2006. 211 s. + 64 príloh + 11 obr.

ULIČNÝ, Ferdinand: Mesto Banská Bystrica okolo roku 1255. In: Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice I. Ed. I. Nagy. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB – Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici 2005, s. 5 – 15.

VARSIK, Branislav: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí. Bratislava: Veda 1989. 181 s.

ŽUDEL, Juraj: Národnostná štruktúra obyvateľstva na južnom Slovensku v 1. polovici 18. storočia. In: Geografický časopis, 1992, roč. 44, č. 2, s. 140 – 148.

Przekład hebr. tórāh i ar. taurāt w polskich translacjach biblijnych i koranicznych

Joanna Kulwicka-Kamińska

Zakład Historii Języka Polskiego, Instytut Języka Polskiego,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Celem artykułu jest pokazanie translacji hebr. tórāh i ar. taurāt przed wszystkim jako nazw świętych ksiąg w polskich przekładach biblijnych i koranicznych. Jest to także poszukiwanie odpowiedzi na pytania: w jaki sposób je przekładano? czy i w jakim stopniu w procesie przekładu świętej księgi islamu wzorowano się na translacjach biblijnych czy też szukano odpowiedników semantycznych w polszczyźnie ogólnej (stąd wskazanie na historię tych leksemów w języku polskim)? jakich innych sposobów oddawania specyficznego znaczenia terminologii muzułmańskiej poszukiwano w teksthands przekładowych?

Należy zwrócić przy tym uwagę na szczególną pozycję nazw własnych w Písme św. oraz w Koranie, gdyż pełnią one tutaj nie tylko funkcję identyfikacyjną, ale również mogą charakteryzować denotata. Nazwy te bowiem bardzo często nie tylko oznaczają, ale również znaczą, co w dużym stopniu wpływa na specyfikę onomastyki biblijnej i koranicznej. W związku z tym translatorzy stają przed dilemmałem, czy pozostawić obcą, w oryginale znaczącą nazwę (dotyczy to zwłaszcza nazw wywodzących się z języków semickich, np. koran to w języku ar. „czytanie, wykład”, a tora w języku hebr. to „nauka, pouczenie, prawo”), na polskim gruncie asemantyczna, czy też posłużyć się rodzimym odpowiednikiem semantycznym. Jeśli tłumacze decydują się na użycie kałki